

УДК 330.3:001.8

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

©2018 ГУТОРОВ А. О.

УДК 330.3:001.8

Гуторов А. О. Теоретико-методологічні засади інклюзивного розвитку національної економіки

Метою статті є узагальнення й систематизація теоретико-методологічних засад інклюзивного розвитку національної економіки. Підтверджено, що неоліберальна глобалізація є неефективною та в сукупності з принципом невтручання в економічний механізм спричинює зниження темпів економічного зростання, сприяє значному виснаженню природних ресурсів, розвитку бідності, особливо в сільських районах. Визначено, що інклюзивний розвиток охоплює процеси економічного зростання та розвитку, інклюзивність як систему інклюзій, враховує антропогенне навантаження на екосистему, а також реляційний характер соціально-економічних трансформацій. Показано, що на методологічному рівні інклюзивний розвиток базується на принципах зростання економіки в довгостроковій перспективі, досконалої конкуренції, недискримінаційності, спільної участі всіх членів соціуму в суспільному житті, справедливості, сталості розвитку та стабільності. Інклюзивне зростання ґрунтується на концептах сталого розвитку економіки знань, людиноцентризму, неоіндустріалізації, «зеленої» економіки, неоруралізму.

Ключові слова: інклюзивний розвиток, інклюзивне зростання, інклюзивні інститути, інклюзивність, національна економіка.

Рис.: 2. Бібл.: 19.

Гуторов Андрій Олександрович – доктор економічних наук, старший науковий співробітник відділу організації менеджменту, публічного управління та адміністрування, ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААН України (вул. Героїв Оборони, 10, Київ, 03680, Україна)

E-mail: Gutorov.Andrew@gmail.com

УДК 330.3:001.8

UDC 330.3:001.8

Гуторов А. А. Теоретико-методологические основы инклюзивного развития национальной экономики

Целью статьи является обобщение и систематизация теоретико-методологических основ инклюзивного развития национальной экономики. Подтверждено, что неоллиберальная глобализация является неэффективной и в совокупности с принципом невмешательства в экономический механизм приводит к снижению темпов экономического роста, содействует значительному истощению природных ресурсов, развитию бедности, особенно в сельских районах. Определено, что инклюзивное развитие охватывает процессы экономического роста и развития, инклюзивность как систему инклюзий, учитывает антропогенную нагрузку на экосистему, а также реляционный характер социально-экономических трансформаций. Показано, что на методологическом уровне инклюзивное развитие базируется на принципах роста экономики в долгосрочной перспективе, совершенной конкуренции, недискриминационности, общего участия всех членов социума в общественной жизни, справедливости, устойчивого развития и стабильности. Инклюзивный рост основывается на концептах устойчивого развития экономики знаний, человекоцентризма, неоиндустриализации, «зелёной» экономики, неорурализма.

Ключевые слова: инклюзивное развитие, инклюзивный рост, инклюзивные институты, инклюзивность, национальная экономика.

Рис.: 2. Библ.: 19.

Гуторов Андрей Александрович – доктор экономических наук, старший научный сотрудник отдела организации менеджмента, публичного управления и администрирования, ННЦ «Институт аграрной экономики» НААН Украины (ул. Героев Оборони, 10, Киев, 03680, Украина)

E-mail: Gutorov.Andrew@gmail.com

Hutorov A. O. The Theoretical and Methodological Bases of the Inclusive Development of National Economy

The article is aimed at generalizing and systematizing the theoretical and methodological bases of the inclusive development of national economy. It has been confirmed that the neo-liberal globalization is ineffective and, together with the principle of non-intervention in the economic mechanism, leads to a slowdown in economic growth, furthers a significant depletion of natural resources and contributes to poverty, especially in rural areas. It is determined that the inclusive development encompasses the processes of economic growth and development, inclusiveness as a system of inclusions, takes attention of the anthropogenic load on ecosystem, as well as the relational nature of the socio-economic transformations. It is displayed that, at the methodological level, the inclusive development is based on the principles of economic growth in the long term, perfect competition, non-discrimination, general participation of all members of society in public life, justice, sustainable development and stability. The inclusive growth is based on the concepts of sustainable development of the knowledge economy, humancentrism, neo-industrialization, «green» economy, and neo-ruralism.

Keywords: inclusive development, inclusive growth, inclusive institutions, inclusiveness, national economy.

Fig.: 2. Bibl.: 19.

Hutorov Andrii O. – D. Sc. (Economics), Senior Research Fellow of the Department of Organization of Management, Public Administration and Administration, National Science Centre «Institute of Agrarian Economics» (10 Heroiv Oborony Str., Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: Gutorov.Andrew@gmail.com

Стратегічні виклики сьогодення загострили проблему соціо-еколого-економічної переорієнтації моделі національного розвитку України, потребу переходу до системної неоіндустріалізації й економіки знань. Досвід розвинених країн переконливо свідчить, що нині найбільш прогресивною є модель інклюзивного розвитку, що охоплює всі без винятку соціально-економічні процеси, враховує пріоритетність збереження навколишнього природного середовища та забезпечує рівні права на гідне життя й самореалізацію всіх членів соціуму. Отже, коригу-

вання засад цивілізаційного вибору України, розроблення стратегії її інклюзивного зростання потребують узагальнення теоретико-методологічного базису інклюзивного розвитку, що, своєю чергою, зумовлює актуальність і вчасність обраної теми дослідження.

Наукове значення проблеми інклюзивного розвитку національної економіки зумовлене її пріоритетністю відповідно до пунктів 3.1.11 «Інституційні трансформації соціально-економічної системи України», 3.1.21 «Нові напрями економічних досліджень» документа «Основні наукові напрями та найважли-

віші проблеми фундаментальних досліджень у галузі природних, технічних і гуманітарних наук національних академії наук України на 2014–2018 роки», схваленого рішенням Ради президентів академії наук України від 11.07.2014 р.

Дослідженню теоретичних, методологічних і методичних засад інклюзивного розвитку, інклюзивного зростання, особливостей становлення інклюзивних інститутів у національному господарстві й суспільстві загалом присвятили свої праці Д. Аджемоглу, І. Алі, Дж. Бланк, В. Вей, Дж. Гупта, М. Држенік, Р. Канбур, Г. Корріган, Д. Крейг, К. Поланьї, Д. Портер, Н. Поу, Г. Ран'яр, Дж. Робінсон, М. Рос-Тонен, Р. Саманс, Г. Сан та багато інших. Серед вітчизняних учених слід відзначити доробок А. Базиліюк, О. Жулин, Т. Зінчук, Н. Куцмус, О. Прогнімак. Однак, незважаючи на значну кількість фундаментальних наукових праць, нині потребують комплексного дослідження парадигма інклюзивного розвитку національної економіки, теоретико-методологічне підґрунтя інклюзивного зростання й генеза його формування.

Метою статті є узагальнення й систематизація теоретико-методологічних засади інклюзивного розвитку національної економіки.

Дефініція «інклюзивний», незважаючи на доволі значну поширеність в англійських працях, не є широкоживаною у вітчизняній науковій літературі. До того ж, її здебільшого неправомірно ототожнюють з інклюзивною освітою або із сегментами соціальної сфери, що покликані допомагати у розв'язанні окремих проблем людям з обмеженими можливостями. Слово «інклюзивний» походить від латинських «*inclusus*» – замкнений та «*includo*» – оточую, вміщую. У перекладі з англійської «*inclusive*» означає інклюзивний, недискримінаційний, що об'єднує, охоплює, містить всі елементи; вичерпний, сукупний.

Інклюзивний розвиток виник у діалектичному процесі послідовних змін фаз інтеграції та дезінтеграції в парадигмах капіталізму та лібералізму. Як справедливо зазначили Д. Портер і Д. Крейг, неолібералізм вийшов за межі попереднього дезагрегованого, дерегульованого, більш ринкового етапу лібералізму, почав трансформуватися під впливом інклюзій та реформаторських настроїв у суспільстві [1, р. 390]. Сучасний лібералізм вчені називають «інклюзивним лібералізмом», базуючись на його всезагальному характері, а також на двох основних «включеннях» (інклюзіях) – стратегії зниження рівня бідності та стратегії соціальної інтеграції.

Своєю чергою, під соціальною інтеграцією розуміємо процес установавання зв'язків між відносно самостійними соціальними об'єктами (індивідууми, класи, групи, держави, етноси) та подальше їхнє перетворення в єдину, цілісну систему на основі узгодження загальних цілей та інтересів [2, с. 19]. Її різновидами є інтеграція культурна, мовна, етноконфесіональна та інтеграція соціогуманітарних знань.

Науковці Д. Портер і Д. Крейг довели, що інклюзивна течія в економічній теорії методологічно базується на реакціоністській політиці стосовно неолібералізму, а також на концепції збільшення кількості інклюзій економічної системи, спрямованих на відновлення суспільства на основі тотально інституціоналізованих і комплексно об'єднаних ліберальних суб'єктів, засад і програм [1].

В основі першого підходу лежить антагоністична природа людини і вільного ринку. На думку К. Поланьї, принцип невтручання в регулювання ринкових відносин застосовували системно і планомірно, водночас соціальний протекціонізм виникав спонтанно як реакція на біфуркації вільного ринку. Згодом соціальний і національний протекціонізм зливалися в єдину систему захисту соціальних прав і гарантій людини від ринкового свавілля капіталістів, часто також об'єднаних у картелі [3, с. 225]. Оскільки ринок виокремлений із суспільно-економічних відносин, то соціальний протекціонізм є природним запобіжним механізмом, певною мірою «alter ego» ринку. Під час перебоїв у саморегулюванні ринку вдаються до регулювних політичних рішень, змінюючи також митну, монетарну й фіскальну політику на користь як окремої країни, так і певної політичної сили або панівної еліти [3, с. 227–228]. Посилення адміністративного тиску на економічних агентів зрештою призводить до посилення їх капіталістичної експлуатації, класового розшарування суспільства, зубожіння населення тощо. Відтак починається новий етап лібералізації економічного життя, що часто носить революційний характер. Очевидно, що принцип невтручання («*laissez-faire*») не може діяти ефективно в умовах браку відповідності основних факторів виробництва формальній раціональності ринку, а також постійно зростаючому тиску з боку інституцій. А отже, розширення меж ринкового регулювання інклюзивними інститутами нині є одним із найдосконаліших розв'язків проблеми основного протиріччя капіталізму – між суспільним характером виробництва та приватним характером привласнення його результатів.

Також К. Поланьї одним із перших показав інституціональну природу інклюзивності. Він зазначив, що економіка людини є складною системою економічних і неекономічних інститутів [4, с. 250]. Розширення цієї системи на інклюзивні неекономічні інститути має вирішальне значення для забезпечення її сталості, тому що вони, в кінцевому підсумку, важливіші й ефективніші за набір економічних факторів виробництва, а також усталені норми поведінки в економічному середовищі й економічному житті.

Певною мірою потребу інклюзивних економічних інститутів пояснюють дезагрегованість соціального порядку, необхідністю включення до ринкового механізму відповідних соціальних імперативів: моралі, раціональності вибору, узгодженості цілей,

індивідуальної ефективності й корисності, стратегій поведінки, стимулів до активних дій та гармонізації інтересів.

На думку Д. Портера і Д. Крейга, є три основні різновиди інклюзій [1, с. 392–393]. Перший вид пов'язаний з включенням бідних або потерпаючих від деривацій осіб до глобалізованого економічного життя. На макрорівні це супроводжується лібералізацією торгівлі, спрощенням доступу до ринків праці й капіталу, консервативною бюджетно-податковою політикою тощо. Для окремих індивідів переваги такої інклюзивності полягають у майже примусовому включенні їх до ринкових трудових відносин, для чого держави і міждержавні фінансові інституції здійснюють значні соціальні інвестиції в підготовку та перепідготовку кадрів, підвищення якості освітніх послуг. Другий вид інклюзій має політичний, ідеологічний характер. Його метою є напрацювання такого ліберального консенсусу на міжнародній економічній арені, щоб розподілити участь окремих країн у вирішенні глобальних проблем усіх без винятку груп населення, не порушуючи при цьому сталість ринків, безпеку в регіонах, а також не знижуючи рівня соціальної стабільності. Третій різновид інклюзій пов'язаний з трансформацією систем управління на регіональному, державному та міжнародному рівнях. Метою цієї реорганізації є включення представників різних верств населення до процесу ухвалення рішень, щоб надати їм змогу відстоювати свої права. Нині це досягають за допомогою розширення прав неурядових громадських організацій, систем електронного врядування, публічно-приватного партнерства тощо.

Продовживши та істотно розширивши вчення К. Поланьї, економісти Д. Аджемоглу і Дж. Робінсон обґрунтували інституціональну теорію інклюзивної економіки. На їх думку, інклюзивними слід вважати ті інститути, які не лише дозволяють, але й стимулюють участь великих груп населення в економічному житті, що дає змогу найліпше використовувати їх таланти й компетенції, залишаючи, до того ж, права вільного вибору місця роботи та придбання економічних благ [5, с. 87]. Базисом інклюзивних інститутів є захищені права приватної власності усіх громадян, право вільного вибору професії, неупереджена система правосуддя, рівні можливості усіх без винятку людей брати участь в економічній діяльності, а також вільний вхід на ринок нових компаній. Інклюзивні інститути сприяють прискореному економічному зростанню, підвищенню продуктивності праці й рівня національного добробуту; допомагають створити інклюзивні ринки праці, сформувані підґрунтя для економічного зростання – технологічних інновацій та якісної освіти; зменшують розмір політичної ренти [5, с. 87–97]. В умовах інклюзивного розвитку технологічні інновації забезпечують зміну технологічних укладів, підвищуючи продуктивність

та інтенсивність використання усіх засобів виробництва. Інноваційна діяльність, своєю чергою, заснована на наукових здобутках і сприятливому клімату для венчурного підприємництва.

Також одне з чільних місць в системі інклюзивних інститутів займає освіта, яка ґрунтується на компетентнісному підході. Як справедливо зазначили вчені, низький рівень освіти в бідних країнах пов'язаний з тим, що економічні інститути не створюють стимулів для інвестування в навчання дітей, а політичні інститути на змушують уряди будувати школи, наймати вчителів і вимагати, щоб якість педагогічного складу закладів освіти відповідала вимогам дітей та їх батьків як інвесторів [5, с. 92]. Отже, інклюзивні економічні інститути потребують державного втручання, що де-факто означає неможливість інклюзивного розвитку в умовах вільного ринку та принципу «laissez-faire».

Інклюзивні економічні інститути тісно пов'язані з інклюзивними політичними інститутами, що, на думку Д. Аджемоглу і Дж. Робінсона, є водночас достатньо плюралістичними й централізованими; базуючись на розподілі влади серед великої кількості осіб, вони сприятимуть руйнуванню систем прямої та прихованої експропріації ресурсів у населення, створенню вхідних ринкових бар'єрів та формуванню класу еліт-бенефіціарів [5, с. 94–95], змушуючи усіх без винятку економічних агентів діяти на засадах досконалої конкуренції, соціально-екологічної відповідальності, поваги до приватної власності партнерів, а також не вдаючись до опортуністичної поведінки під час виконання контрактних зобов'язань. Ті інститути, що мають протилежну до інклюзивних інститутів спрямованість дій, орієнтовані на максимізацію отримання доходу від однієї частини суспільства з метою збагачення іншої, вважають екстрактивними [5, с. 89]. Очевидно, що завданням держави при цьому є формування громадянського суспільства з високим рівнем національної ідентичності та правосвідомості, щоб воно забезпечувало належний контроль за недопущенням розвитку екстрактивних політичних інститутів.

Потрібно зазначити, що, обґрунтовуючи модель неоіндустріалізації на засадах вертикальної інтеграції, С. Губанов охопив всі ознаки інклюзивності економіки, хоча у своїх працях безпосередньо і не вживав цю дефініцію [6]. Так, учений показав вади «Вашингтонського консенсусу», визначив системні ефекти неоіндустріального суспільства, до яких відніс: інноваційний розвиток; зростання технічної будови капіталу, інтенсивності, фондоозброєності й продуктивності праці; інформатизацію економічних процесів; зміну функціональної цільової установки соціально-економічної системи з максимізації прибутку на максимізацію сукупної новоствореної вартості; розвиток сектора рециклінгу як базису для екологізації виробництва; запровадження новітніх

методів виробництва, постачання та збуту продукції кінцевих технологічних переділів, контролю за формуванням і привласненням економічної ренти і квазіренти; соціальну відповідальність бізнесу й пріоритетність соціального розвитку суспільства за рахунок справедливого перерозподілу додаткової вартості та рентних платежів; національну ідентичність тощо. Певною мірою концепція неоіндустріалізації С. Губанова відповідає моделі інклюзивного розвитку Китаю, яка базується на вертикальній спеціалізації та показала свою ефективність на світовій арені.

Нині провідні вчені, які досліджують проблему інклюзивності в економіці та суспільстві, сходяться на думці, що необхідно розмежовувати поняття «інклюзивна економіка», «інклюзивний розвиток», «інклюзивне зростання» та «інклюзивне багатство».

У широкому розумінні під інклюзивною економікою розуміють таку економічну систему, що забезпечує добробут усім громадянам країни, надаючи їм усі можливості для участі в житті суспільства й економічних процесах [7, р. 6]. Метою державної політики при цьому є забезпечення зростання інклюзивної інноваційної економіки в інтересах усіх громадян. Таким чином, зміст інклюзивної економіки випливає із взаємозв'язку виробничих і соціальних можливостей країни та добробуту її громадян (рис. 1).

Сфера можливостей виробництва благ охоплює речову й організаційну форми розвитку продуктивних сил, що відповідають підсистемам техніко-економічних і організаційно-економічних відносин.

Основними чинниками, що забезпечують економічний розвиток і зростання, є: наявність землі, праці й капіталу, природно-економічних умов та просторових особливостей розміщення продуктивних сил; макроекономічна стабільність і регіональна політика; сприятливий інвестиційний клімат та інноваційна політика; ефективні податкова, монетарна та

бюджетна політика тощо. Водночас необхідні суворе дотримання норм верховенства права, законності й публічності, захисту прав власності усіх верств населення, вільний доступ до ринків засобів виробництва та збуту готової продукції, ефективний розподіл ресурсів для підвищення ефективності їх використання без шкоди навколишньому середовищу.

Соціальні можливості інклюзивного розвитку тісно корелюють із суспільною формою розвитку продуктивних сил і відповідними їм соціально-економічними відносинами. Базовими чинниками, до того ж, є наявність ефективних інститутів, направлених на всебічний розвиток людського капіталу та забезпечення соціальної стабільності в суспільстві в довгостроковій перспективі.

Сфера добробуту всіх без винятку громадян є надбудовою, що вирізняє інклюзивну економіку з усіх інших, віддзеркалює кінцеву мету її розвитку. Загалом, в основі сфери добробуту лежить мотиваційна теорія ієрархії потреб людини, що, відповідно до досліджень А. Маслоу, охоплює сім рівнів [8]: фізіологічні потреби; потреби гарантування безпеки, комфортного життя в сталих умовах без почуття страху й тривоги; соціальні потреби (спілкування, соціальні зв'язки, родинні стосунки, турбота про себе і своїх рідних, спільна діяльність тощо); потреби соціального визнання (самоповага, повага інших, суспільне визнання, досягнення успіху, кар'єрне зростання); когнітивні потреби (наукове пізнання світу, освітня і просвітницька діяльність, формування нових умінь та навичок); естетичні потреби (досягнення гармонії, духовний порядок, естетика); потреба самоактуалізації (розвиток особистості, самоідентифікація в соціумі, меценатство, реалізація інших цілей особистого зростання). Крім цього, інклюзивність передбачає національну, соціальну, культурну, етнічну ідентичність, боротьбу з деприваціями населення, високу якість

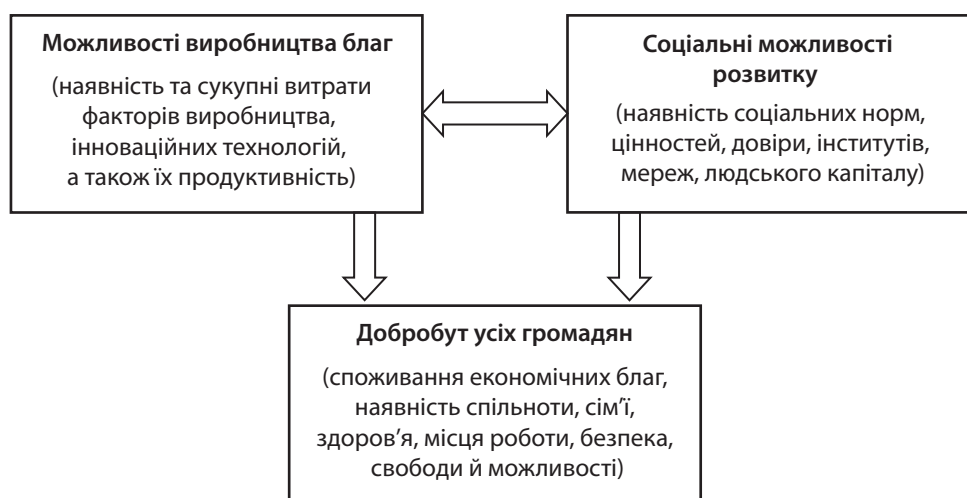

Рис. 1. Структура інклюзивної економіки

Джерело: складено за [7, р. 7].

державного управління та соціальних послуг. Крім того, на макrorівні, зокрема в інституціональному середовищі, необхідне формування п'яти видів свобод [9, р. 10]: політичної свободи, свободи розвитку економічних умов, свободи розвитку соціальних можливостей, гарантій публічності та захисту безпеки.

Більш пізні дослідження Фонду Рокфеллера показують, що зміст інклюзивної економіки істотно розширився, а рушієм прогресу є винятково чинник добробуту громадян. На думку експертів цієї фундації, інклюзивною є та економіка, в якій є значні можливості для комплексного суспільного розвитку, а особливо для тих членів соціуму, що мають перешкоди на шляху забезпечення свого добробуту [10]. Базовими дескрипторами та принципами розвитку інклюзивної економіки визначено такі:

- ✦ *зростання* (достатнє виробництво кількості товарів і послуг для розширеного зростання; забезпечення добробуту та збільшення можливостей розвитку);
- ✦ *справедливість* (збільшення кількості можливостей самореалізації для більшої кількості людей, особливо бідних і соціально незахищених; зниження рівня соціальної нерівності в суспільстві; забезпечення рівного доступу до всіх ресурсів і гарантування справедливого розподілу економічних благ);
- ✦ *сталість* (забезпечення принципу спадковості поколінь; незавдавання шкоди навколишньому середовищу, екологічна безпека; збереження природних ресурсів; відновлення екосистем);
- ✦ *спільна участь* (усі члени суспільства беруть участь в економічному житті, мають вільний вхід на ринки праці й капіталу; публічність і прозорість нормативно-правової бази забезпечують інноваційний розвиток підприємництва; інституції сприяють створенню мережевої економіки знань та інформатизації);
- ✦ *стабільність* (гарантування впевненості в майбутньому для всіх економічних агентів; створення сприятливого інвестиційного клімату та зниження мотивів для опортуністичної поведінки контрагентів; забезпечення планомірності економічного розвитку та адекватної прогнозованості економічної кон'юнктури).

Економічний зміст дефініції «інклюзивний розвиток» остаточно сформувався у 2012–2017 рр. Як зазначив Н. Нгепа, до 2000 р. сутність інклюзивного розвитку зводили до економічного розвитку в інтересах бідних, часто ставлячи їх добробут на перше місце [11, р. 52–53]. Дослідження фахівців Азійського банку розвитку І. Алі та Г. Сана показують, що цілі інклюзивного розвитку вказаний банк визначив ще 2007 р., розуміючи під інклюзивним такий розвиток, коли всі

його переваги доступні всім, а особливо бідним [12, р. 1]. Згодом, під дією об'єктивних економічних чинників, сутність інклюзивного розвитку розширили до збалансованого соціально-економічного прогресу, якого досягають шляхом сталого розвитку, беручи до уваги його базові параметри: стале і справедливе зростання, соціальні інклюзії, розширення прав, свобод і можливостей громадян і гарантування безпеки.

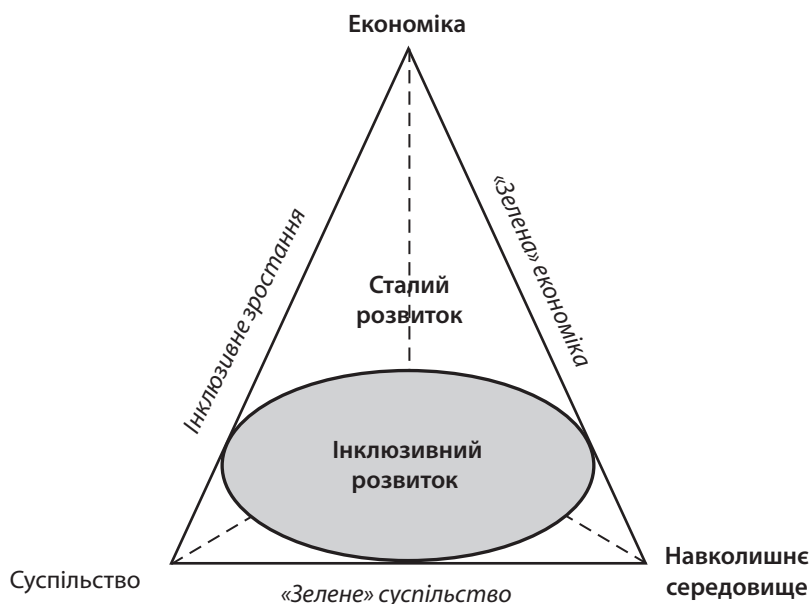
Відмінності між інклюзивним розвитком і розвитком в інтересах бідних ґрунтовно показали Г. Ран'яр і Р. Канбур. Так, якщо економічне зростання супроводжується зниженням нерівності в розподілі ресурсів і доходів, то такий розвиток, за великим рахунком, є інклюзивним. У тому випадку, коли ефект від економічного зростання приводить до зниження бідності, але водночас зростає нерівність у розподілі доходів, то такий розвиток вважають в інтересах бідних, але позбавлений інклюзій [13, р. 7].

На думку О. Прогнімак, інклюзивний розвиток заснований на такому типі економічного зростання, який дає змогу відчувати його результати кожному члену суспільства, охоплюючи всі сфери його життя [14, с. 187].

Учені Дж. Гупта, Н. Поу та М. Рос-Тонен справедливо розглядають інклюзивний розвиток як контрстратегію до економічного розвитку, якого досягають за рахунок життя суспільства, екологічних втрат і постійно зростаючої нерівності в розподілі доходів і благ [15, р. 544]. Іншими словами, інклюзивний розвиток включає маргінальні групи населення до соціальних, економічних і політичних процесів, розширює права жінок, має на меті підвищення добробуту людей, зростання соціальної та екологічної сталості (рис. 2).

Отже, інклюзивний розвиток охоплює процеси економічного зростання та розвитку, інклюзивність як систему інклюзій, враховує антропогенне навантаження на екосистему, а також реляційний характер соціально-економічних трансформацій. Він неодмінно супроводжується становленням економіки знань, ноосферним і культурним розвитком соціуму, модернізацією систем управління економікою на засадах планомірності, інтерактивності, публічності та демократичного централізму під час ухвалення рішень.

Центральним елементом інклюзивного розвитку є інклюзивне зростання, яке, своєю чергою, є основним джерелом тривалого й сталого економічного зростання. На думку експертів Африканського банку розвитку, інклюзивним є такий розвиток, що провадять в умовах справедливості, рівноправ'я й політичного плюралізму та який приводить до розширення доступу до сталих соціально-економічних можливостей для великого кола осіб, регіонів чи країн, захисту найбільш вразливих верств населення [16, р. 2]. Нині найбільш усталеним є визначення Світового

Рис. 2. Місце інклюзивного розвитку в системі «економіка – суспільство – навколишнє середовище»

Джерело: складено за [15, р. 544].

економічного форуму, відповідно до якого інклюзивне зростання – це тривале (протягом десятиліть) зростання обсягів випуску всіх секторів економіки, що створює в країні можливості працевлаштування для переважної більшості населення працездатного віку та знижує рівень бідності [17, р. 1]. Інклюзивне зростання тісно корелює з темпами й динамікою економічного зростання в коротко- та довгостроковій перспективах.

Одним із рушіїв інклюзивного зростання є інклюзивні інновації – нововведення з розвитку й поширення інклюзій. З них виокремлюють проінклюзивні інновації, спрямовані на зміну технологій, продукції або послуг для надання їм інклюзивних ознак, і масові інновації, що спрямовані на розширення можливостей бідних або осіб, які потерпають від депривацій. Інклюзивні інновації мають такі базові дескриптори [18, р. 12]:

- ✦ *вільний доступ* (доступність інноваційних рішень, спрямованих на зниження виробничих і збутових витрат для всіх, хто їх потребує);
- ✦ *сталість* (система довгострокового доступу до інновацій має базуватися на ринкових механізмах, самоорганізації, а не на державних інституціях та дотаційній підтримці);
- ✦ *направленість на забезпечення якості товарів і послуг, а також можливостей для одержання засобів для існування* (інноваційні рішення повинні спрямовуватися на розробку якісних економічних благ за низькою ціною, а також механізмів просування їх до кінцевих споживачів, що потребують додаткового захисту і допомоги);

- ✦ *доступність для маргінальних груп населення* (залежно від ухваленної державної стратегії інклюзивного розвитку інновації мають приносити користь всім без винятку громадянам, акцентуючи особливу увагу на гендерній ознаці, мігрантах, інвалідах, людях похилого віку, маргінальних та етнічних групах тощо);

- ✦ *великий масштаб впровадження* (ефективність та інклюзивність інновацій може бути досягнута тільки за умови їх великомасштабного застосування на всій території країни).

Результатом інклюзивного розвитку є інклюзивне багатство [19, р. 33], яке охоплює матеріальний, людський і природний добробут з розрахунку на душу населення в макроекономічних координатах природного капіталу, людського капіталу, капіталу знань, чисельності населення, кількості інклюзивних інституцій та часу.

ВИСНОВКИ

Світові економічні наука і практика емпіричним шляхом вкотре підтвердили неможливість саморегульованого ринкового розвитку в інтересах усіх без винятку верств населення; обґрунтували, що майбутнє людства полягає в об'єднаному на паритетних засадах соціумі, де панують мир, справедливість, закон, гуманізм, знання й поважне ставлення до природи, що і розуміють під інклюзивністю.

Вважаємо, що інклюзивний розвиток охоплює процеси економічного зростання та розвитку, інклюзивність як систему інклюзій, враховує антропогенне навантаження на екосистему, а також реляційний характер соціально-економічних трансформацій. Він неодмінно супроводжується становленням економіки знань, ноосферним і культурним розвитком соціуму, переорієнтацією систем управління економікою на засади плановірності, інтерактивності, публічності та демократичного централізму під час ухвалення обґрунтованих рішень. У методологічному плані інклюзивний розвиток національної економіки базується на принципах справедливості, сталості, спільної участі, недискримінаційності, стабільності, зростання в довгостроковій перспективі. Усе це тісно пов'язане з імперативами людиноцентризму, неоіндустріалізації, сталого розвитку, «зеленої» економіки, неоруралізму тощо.

Однією зі стратегічних цілей проекту «Стратегія сталого розвитку України до 2030 року» є створення інклюзивних інституцій, що знаменує першу спробу утвердження принципів інституційної інклюзивності

на державному рівні. Їх комплексна реалізація сприятиме соціально-економічному зростанню економіки України, її сталому розвитку в умовах глобалізації.

Перспективою подальших розвідок є обґрунтування системи індикаторів і методики оцінювання рівня інклюзивного розвитку національної економіки. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Porter D., Craig D.** The Third Way and the Third World: Poverty Reduction and Social Inclusion in the Rise of "Inclusive" Liberalism. *Review of International Political Economy*. 2004. Vol. 11. No. 2. P. 387–423.
2. **Гуторов А. О.** Розвиток інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки. Київ : ТОВ «СІК ГРУП УКРАЇНА», 2016. 484 с.
3. **Поланьї К.** Великая трансформация: политическое и экономическое истоки нашего времени / пер. с англ. СПб : Алетейя, 2014. 312 с.
4. Trade and Market in the Early Empires. *Economies in History and Theory* / ed. by K. Polanyi, C. N. Arensberg, H. W. Pearson. Glencoe : The Falcon's Wing Press, 1957. 356 p.
5. **Аджемоглу Д., Дж. А. Робинсон.** Почему одни страны богатые, а другие бедные. Происхождение власти, процветания и нищеты / пер. с англ. М. : Эксмо, 2017. 720 с.
6. **Губанов С. С.** Державний прорыв. Неоиндустриализация России и вертикальная интеграция. М. : Книжный мир, 2012. 224 с.
7. Towards an Inclusive Economy / Treasury Working Paper 01/15. Wellington : The Treasury, 2001. 89 p.
8. **Maslow A. H.** Motivation and Personality. New York : Addison-Wesley, 1997. 399 p.
9. **Sen A. K.** Development as Freedom. Oxford : Oxford University Press, 1999. 383 p.
10. The Five Characteristics of an Inclusive Economy: Getting Beyond the Equity-Growth Dichotomy / The Rockefeller Foundation. URL: <https://www.rockefellerfoundation.org/blog/five-characteristics-inclusive-economy-getting-beyond-equity-growth-dichotomy/>
11. **Ngepah N.** A Review of Theories and Evidence of Inclusive Growth: an Economic Perspective for Africa. *Current Opinion in Environmental Sustainability*. 2017. Vol. 24. P. 52–57.
12. **Ali I., Son H. H.** Defining and Measuring Inclusive Growth: Application to the Philippines / ERD Working Paper No. 98. Manila : Asian Development Bank, 2007. 44 p.
13. **Rauniyar G., Kanbur R.** Inclusive Development: Two Papers on Conceptualization, Application, and the ADB Perspective. Manila : Asian Development Bank, 2010. 48 p.
14. **Прогнімак О. Д.** Інклюзивний розвиток України: перешкоди vs перспективи. *Економічний вісник Донбасу*. 2018. № 1. С. 187–197.
15. **Gupta J., Pouw N. R. M., Ros-Tonen M. A. F.** Towards an Elaborated Theory of Inclusive Development. *European Journal of Development Research*. 2015. Vol. 27. No. 4. P. 541–559.
16. Briefing Notes for AfDB's Long-Term Strategy. Briefing Note 6: Inclusive Growth Agenda / African Development Bank Group. Abidjan : AfDB, 2012. P. 2.
17. **Samans R., Blanke J., Corrigan G., Drzeniek M.** The Inclusive Growth and Development Report 2015. Geneva : World Economic Forum, 2015. 106 p.
18. Innovation Policies for Inclusive Growth. Paris : OECD Publishing, 2015. 101 p.
19. Inclusive Wealth Report 2012. Measuring Progress toward Sustainability. Cambridge : Cambridge University Press, 2012. 370 p.

REFERENCES

- Adzhemoglu, D., and Robinson, Dzh. A. *Pochemu odni strany bogatyie, a drugiye bednyye. Proiskhozhdeniye vlasti, protsvetaniya i nishchety* [Why some countries are rich and others are poor. The origin of power, prosperity and poverty]. Moscow: Eksmo, 2017.
- Ali, I., and Son, H. H. "Defining and Measuring Inclusive Growth: Application to the Philippines". *ERD Working Paper*, no. 98. Manila: Asian Development Bank, 2007.
- Briefing Notes for AfDB's Long-Term Strategy. *Briefing Note 6: Inclusive Growth Agenda*. Abidjan: AfDB, 2012.
- Gubanov, S. S. *Derzhavnyy proryv. Neoindustrializatsiya Rossii i vertikalnaya integratsiya* [Sovereign breakthrough. Neoindustrialization of Russia and vertical integration]. Moscow: Knizhnyy mir, 2012.
- Gupta, J., Pouw, N. R. M., and Ros-Tonen, M. A. F. "Towards an Elaborated Theory of Inclusive Development". *European Journal of Development Research*, vol. 27, no. 4 (2015): 541-559.
- Hutorov, A. O. *Rozvytok intehratsiinykh vidnosyn v agrarnomu sektori ekonomiky* [Development of integration relations in the agrarian sector of the economy]. Kyiv: TOV «SIK HRUP UKRAINA», 2016.
- Inclusive Wealth Report 2012. Measuring Progress toward Sustainability*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
- Innovation Policies for Inclusive Growth*. Paris: OECD Publishing, 2015.
- Maslow, A. H. *Motivation and Personality*. New York: Addison-Wesley, 1997.
- Ngepah, N. "A Review of Theories and Evidence of Inclusive Growth: an Economic Perspective for Africa". *Current Opinion in Environmental Sustainability*, vol. 24 (2017): 52-57.
- Polani, K. *Velikaya transformatsiya: politicheskiye i ekonomicheskiye istoki nashego vremeni* [The great transformation: the political and economic origins of our time]. SPb: Aleteyya, 2014.
- Porter, D., and Craig, D. "The Third Way and the Third World: Poverty Reduction and Social Inclusion in the Rise of "Inclusive" Liberalism". *Review of International Political Economy*, vol. 11, no. 2 (2004): 387-423.
- Prohnyimak, O. D. "Inklyuzyvnyi rozvytok Ukrainy: pereshkody vs perspektyvy" [Inclusive development of Ukraine: obstacles vs. prospects]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, no. 1 (2018): 187-197.
- Rauniyar, G., and Kanbur, R. *Inclusive Development: Two Papers on Conceptualization, Application, and the ADB Perspective*. Manila: Asian Development Bank, 2010.
- Samans, R. et al. *The Inclusive Growth and Development Report 2015*. Geneva: World Economic Forum, 2015.
- Sen, A. K. *Development as Freedom*. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Trade and Market in the Early Empires. Economies in History and Theory*. Glencoe: The Falcon's Wing Press, 1957.
- "The Five Characteristics of an Inclusive Economy: Getting Beyond the Equity-Growth Dichotomy". The Rockefeller Foundation. <https://www.rockefellerfoundation.org/blog/five-characteristics-inclusive-economy-getting-beyond-equity-growth-dichotomy/>
- "Towards an Inclusive Economy". *Treasury Working Paper 01/15*. Wellington: The Treasury, 2001.